

**UNIVERSITY GOCE DELCEV – STIP
FACULTY OF LAW**

**STUDENT'S
SOCIAL
SCIENCE
JOURNAL**

YEAR 2018, ISSUE NUMBER 5

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF LAW**

ISSN 2545-4021

**STUDENT'S
SOCIAL
SCIENCE
JOURNAL**

ISSUE 5

VOLUME IV

YEAR 2018

STUDENT'S SOCIAL SCIENCE JOURNAL
FACULTY OF LAW
UNIVERSITY GOCE DELCEV – STIP

Year 2018, Issue Number 5
ISSN 2545-4021

Publisher:

prof. Jovan Ananiev, Ph.D

Editorial Board

prof. Blažo Boev, Ph.D
prof. Liljana Gudeva – Koleva, Ph.D
Risto Kostruranov, LL.M
prof. Jovan Ananiev, Ph.D
Ass. Prof. Ana Nikodinovska Krstevska, Ph.D

International Editorial Board

Ivan Ilic

Faculty of Law, University in Nis, Serbia

Agim Nuhii

Faculty of Law, State University of Tetovo, Macedonia

Dunja Duić

Faculty of Law in Osijek, Croatia

Olga Koshevaliska

Assistant professor at the Faculty of Law
Goce Delchev University in Shtip, Macedonia

Elena Maksimova

Teaching assistant at the Faculty of Law,
Goce Delchev University in Shtip, Macedonia

Ana Nikodinovska Krstevska

Assistant professor at Faculty of Law,
Goce Delcev University in Shtip, Macedonia

Olga Sidenko

Senior lecturer in political science at Voronezh state University,

Lecturer at Voronezh State University, Russia

Dimitar Apasiev

Assistant professor at the Faculty of Law,
University Goce Delcev – Shtip, Macedonia

Andon Majhoshev

Assistant professor at the Faculty of Law,
University Goce Delcev – Shtip, Macedonia

Darya Schegllova,

Senior lecturer in political science at Voronezh state University,

Lecturer at Voronezh State University, Russia

Boryana Aleksandrova

Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria;

Faculty of Law, Department for International Law and International Relations, Bulgaria

Giorgia Bevilacqua

National Research Council, Institute for Research on Innovation and Services for
Development⁴, Italy

Nives Mazur Kumrić

Faculty of Law, University of Liège, Belgium

Editorial Staff

Ass. Prof. Ana Nikodinovska Krstevska, Ph. D

Ass. Elena Maksimova, LL.M.

Elena Trajkovska, Student

Kire Ivanov, Student

Editor in chief

Ass. Prof. Ana Nikodinovska Krstevska, Ph. D

Language editor

Vesna Ristova

(Macedonian language)

Technical editor

Slave Dimitrov

Address of the Editorial office

University Goce Delcev – Stip

Faculty of Law

ul. "Krste Misirkov" 10-A, P.O. BOX 201

P.O. Box 201, 2000 Stip

Republic of Macedonia

СОДРЖИНА

БОЖИНОВА Анита

Примената на современите политички теории во делови од
статутите на некои од политичките партии во Р. Македонија5

ЃУРОВА Даниела

Современ синдикализам: проблеми и тенденции13

ДОНЕВА Наташа

Еволуцијата на казненото право низ призмата на историските рамки25

ДОНЕВА Наташа, КОЦЕВА Анастасија

Продор на современиот концепт за сурогатство низ
државната легислатива39

КИТАНОВСКА Росана

Справување со криминалот од омраза во македонското општество49

КИЦЕВ Марјан

Социолошки поим за јавниот ред и мир63

МИЛЕВ Благој

Влијанието на изборниот колегиум врз претседателските избори во САД71

МИЦЕВСКА Каролина

Социјалните медиуми - важен фактор за комуникацијата
и јавното мислење83

НЕДКОВ Даниел

Физичка и душевна болка како видови на нематеријална штета91

ПЕТРОВСКИ Филип

Авторски права и нивната заштита99

СТАМЕНКОВСКА Марина

Органите и интерната комуникацијата во единиците на
локалната самоуправа109

ТАСЕВ Лазар

Правата на обвинетиот119

ТРАЈКОВСКА Елена, ИВАНОВ Кире, СПИРОВА Христина

Студентските права наспроти студентската реалност129

ЕВОЛУЦИЈАТА НА КАЗНЕНОТО ПРАВО НИЗ ПРИЗМАТА НА ИСТОРИСКИТЕ РАМКИ

Апстракт: Корпусот наречен право, правен систем се состои од низа комплементарни делови, кои синхронизирани заедно ја даваат целокупната замисла за систем кој е еден од главните стожери на државата. Развојот на казнената материја отсекогаш била проследена со динамични флукуации. Секоја епоха го вдахнува својот дух и на правниот систем, кој посебно се акцентира во казнената материја. Импресивно е да се прогледа историскиот запис на локализираните интерпретации на зачетоците на кривичното право. Од првобитните драконски, преку, суровите телесни и смртни казни, па сè до првобитните застрашувачки пенитенцијарни институции, ја разгледуваме интенцијата на секое општество да го санкционира „лошото“ однесување и да го заштити населението и колективните интереси. Иако многупати историјата била сведок и на интерпретирање на правото во корист на власта која малверзирајќи ја неговата употреба, довела до деволуција на правото. Иако првите законици не правеле дистинкција помеѓу казнено и граѓанско право, сепак придонеле да се постават темелите на правните системи. Широката лепеза од древните Ур Намовиот, Хамурабиевиот закон, на античките Солонови реформи, Закон на XII таблици, преку иновативниот *Corpus Juris Civilis* на Јустинијан, преку првите Европски уставни, па сè до современите прогресивни закони ја добиваме претставата за (де) еволуцијата на казнената материја. Дистинкцијата на познатите *common law* и евро континентални правни системи придонесува во различната примена на една иста материја. Навидум еден ист систем, со исти елементи во своја употреба, сепак може креативно да се искористи за да од истиот бенефит имаат различни профили на индивидуи, но и колективитети. Постепениот но сигурен развој доведе и до создавање на нова гранка со меѓународни примеси позната и како меѓународно кривично право.

Иако еминентната максима „правдата е слепа“ во низа случаи се покажала како точна, сепак правдата, правните системи, се едни од главните стожери на општеството, демократијата, вербата во слободи и права. Оттаму и тенденцијата постојано да се работи на прогрес, напредок, усовршување на правниот систем, како и на неговата имплементација, се и повеќе од присутни во секоја држава.

Клучни зборови: *казнено право, историја, правни системи, законици.*

THE DEVELOPMENT OF THE CRIMINAL LAW THROUGH THE HISTORICAL FRAMEWORK

Abstract: The corpus named law, the legal system consists of a series of complementary parts, which synchronized together give the whole idea of a system that is one of the main pillars of the state. The development of penalties was followed by dynamic fluctuations. Every epoch breathes its spirit into the legal system, which is especially

emphasized in the punishment. It is impressive to look at the historical record of localized interpretations of the origins of criminal law. From the original draconian, through , cruel corporal and death sentences, to the original terrifying penitentiary institutions, we are considering the intention of every society to sanction "bad" behavior and protect the population and collective interests. Although many times history was witness of an interpretation of the law in favor of the government that maltreated its use, that led to a devolution of law. Although the first codes did not distinguish between penal and civil law, they still contributed of the foundations of the legal systems. The wide range of the ancient Ur- Nammu, Hammurabi's law, the ancient Solon's reforms, the Law of XII tables, through the innovative Corpus Juris Civilis of Justinian, through the first European Constitutions, to the contemporary progressive laws, we get the (de) evolution of the penalty Matter. The distinction between the common law and the euro continental legal systems contributes to the different application of the same matter. Seemingly, the same system, with the same elements in its use, can still be creatively used to benefit different profiles of individuals and collectivities. Gradual but reliable development has led to the creation of a new branch with international impurities known as international criminal law.

Although the eminent maxim "justice is blind" in a number of cases has proved to be correct, yet justice, the legal systems, are one of the main pillars of society, democracy, faith in freedoms and rights. Therefore, the tendency to constantly work on progress, improvement of the legal system, as well as its implementation, are more than present in every country.

Keywords: *criminal law, history, legal systems, codes.*

ВОБЕД

За да можеме да започнеме дебата, полемика за настанување на правото, неминовно мора да поминеме низ развојот на човештвото, рапидниот развој и прогрес од едно во друго општествено уредување...па подоцна да дојдеме до суштинската идеја за правото како главен стожер на секој општествен систем. Се смета дека постојат два вида на човечката заедница. Првата форма се рефлектира како родовска, општествена заедница, која е заснована на чисто лични односи. Тоа е општество (*societas*). Втората форма на човечката заедница е политичката заедница која се заснова на територијата и сопственоста. Тоа е држава (*civitas*). Првиот облик е доминантен и карактеристичен за старите општества, додека вториот облик е карактеристичен за цивилизацијата. Ако се прифаќа ставот дека историјата почнува со настанување на државата и писменоста, тогаш сè што се манифестирало претходно, од настанување на човечкиот род до создавањето на првите држави, се квалификува како предисторија, во која всушност се сместени старите општества. Меѓутоа не треба да се занемарува овој период, кој и те како бил круцијален за понатамошниот развој. Имено истиот претставува темел за секоја (ре)волуција која прогресирала низ наредните епохи. Затоа кога се зборува за правото, историјата, секогаш се настојува да се изврши определена периодизација. Тенденцијата е поточно да се направи периодизација на историјата на правото. Според различни параметри, добиваме и различни класификации на повеќе периоди.

Според **хронолошката периодизација**, во утврдување на периодите на историскиот развој се поаѓа од временскиот редослед на настаните. Оваа периодизација, ја дава следнава историска слика:

- Стар век – од настанување на првите цивилизации па сè до пропаста на Западното Римско Царство, кон крајот на V век (476 г);
- Среден век – е претставен како период кој ја дели антиката од периодот на хуманизмот и ренесансата;

- Нов век – период што опочнува со хуманизмот и ренесансата.

Според типолошката периодизација, основен критериум е развојот на средствата за производство и производните односи. Според оваа периодизација се добиваат неколку општествено-економски формации: првобитна заедница, робовладетелство, феудализам, капитализам и социјализам.

Доколку се искомбинираат двете периодизации, се добива следата слика:

- Првобитна заедница – до IV мил. пр.н.е.;
- Робовладетелство – од IV мил. пр.н.е до V в.;
- Феудализам – од V до XVIII в.;
- Буржоаско општество – од Француската револуција 1789 год. до денес;
- Социјалистичко општество – од Октомвриската револуција 1917 год. до денес.

Меѓутоа речиси на сите периодизации може да се упатат низа на недостатоци и критики, (со што ќе се земат со резерва при нивна примена) пред сè проблемот со сметањето на времето кај различни народи, како и огромните дисперанци, нерамномерности во развојот на човечкото општество. Бидејќи во ист временски период постоеле извонредно развиени и напредни општества, додека паралелно од другата страна имаме општества речиси на прагот на првобитна заедница. Потребниот еквилибриум меѓу вака дијаметрално поставените општества речиси се анулира.

1. Правото во стариот век

1.1 Настанување на правото меѓу првите цивилизации

Според познатата хронолошка периодизација, стариот век е периодот на настанување и развој на првите цивилизации, период што се протега од IV милениум п.н.е. па сè до V век на нашата ера, подецидно до пропаѓање на Западното Римско Царство (476 година). Првите држави кои настанале како робовладетелски, се простирале на подрачјето на реките Нил, Тигар, Еуфрат, Јангцејанг каде што имало услови за развој на земјоделието. Така во Азија настанале Вавилон и Асирија, порано Сумер и Акад. Во соседството постоела познатата Персија. Во Африка, по долината на реката Нил, се создала ненадминливата египетска држава. Државите на Стариот Исток се секако Индија и Кина (посебно Кина, која се вбројува во редовите на најстарите држави во светот). Претежно овие први држави, настанале како градови-држави. Од II милениум п.н.е во областа на средоземјето, настанале помладите – антички робовладетелски држави: грчките држави, кои до крај во целата историја го задржале препознатливиот облик на град – држава, и Рим кој од град – држава прераснал во моќна империја.

Покрај специфичниот, историски развој на првите држави, многу поинтересно е создавањето на правото низ призмата на тогашните народи. Во различни временски периоди, кај различни народи, со различна култура и развиеност, среќаваме иста тенденција... создавање на правен систем, кој ќе го уреди општественото живеење. Креирањето на правото и те како доживува историска трансформација. Од првобитните примитивни, напишани обичаи и практики, преку илузорните аматерски постапки, па сè до првите пишани, кодификувани закони, развиени цели правни системи, ја согледуваме импоранцијата, значењето на самото право. Чудно е колку еден добро етаблиран, развиен правен систем, може да смени, да бенифецира еден поединец, да смири еден народ, да формира една држава, да зачува едни вредности... Затоа и еволуцијата на

истиот е мошне интересна, исполнета со перипетии и кулминации, со падови и воздигнувања... кои сите заедно придонеле до денешниот лик на модерното право.

Правото кое денес го практикуваме, правото кое денес го учиме и те како своите корени ги влече од дамнешните времиња, од кога постои и тенденцијата да се изучува, создава, подобри, усоврши системот, кој ќе го наречеме утопистички, идеален правен систем. Дали некогаш човештвото ќе го постигне тој идеал е прашање на кое следат негативни одговори. Иако никогаш нема да продуцираме перфектен, идеален правен систем, барем да креираме доволно добар, во кој ќе бидат втемелени правилни начела, целосходни постапки, човекови слободи и права, правна сигурност...

Месопотамија е назив за подрачјето што ги опфаќа реките Тигар и Еуфрат. Историјата овде ја граделе најразлични народи и раси, кои сепак имале заедничко писмо, клинестото писмо кое го создале Сумерите, најнапред како пиктографско.

Изворите на правото во државите на Месопотамија биле: **обичајното право** – кое се засновало на дологоденски традиции при примена на правилата за однесување. Со појавата на цивилизацијата истите продолжиле да се применуваат, со таа разлика што сега зад нивната примена стоела државата со однапред формулирана санкција, со што со текот на времето довело до појава на т.н. обичајно право. Судската практика или попознати како пресудите на судовите во поединечни случаи биле важен извор на правото бидејќи еднаш донесените пресуди претставувале пример за решавање на понатамошните аналогни случаи.

Законите, кодексите, отсекогаш биле најзначајниот извор на правото, речиси во сите држави, па така и во оние на подрачјето на Месопотамија. Овдешните држави биле мошне ажурни при етаблирање на тогашните правни системи бидејќи на нивна територија се пронајдени неколку пишани законици. Дел од истите се речиси целосно уништени, дел се навистина добро зачувани и овозможуваат да се направи реконструкција на она што тие го регулирале. Истите претставуваат тенденциозен патоказ и на неколку други слични пишани документи, кои имаат правна материја.

Најзначајните пишани извори на правото од областа на Месопотамија се:

- Законикот на Ур-Наму, донесен околу 2100 г. пр. н. е.
- Законикот на Липит-Иштар, донесен околу 1930 г. пр. н. е.
- Ешнунскиот законик (Билаламин законик), донесен околу 1720 г. пр. н. е.
- Хамурабиевиот законик, донесен околу 1680 г. пр. н. е.

1.2 Законот на Хамураби

Хамурабиевиот законик иако не е најстар пишан законик, од мноштвото други, сепак е најзначаен бидејќи е најцелосно зачуван, проучуван и етаблиран како пример за стар извор на правото, кој гордо стои рамо до рамо со еминентните, Закон на XII таблци (Римска доба), Солоневите реформи (Атинско време), Јустинијановата кодификација. Овој закон името го добил по неговиот создавач – Хамураби. Тој бил аморитски владетел на Вавилонската империја. Бил испишан на старовавилонски јазик, на камен блок на чиј врв прикажан е Хамураби како стои пред богот на сонцето Шамаш. Законикот стоел јавно така да можат сите да го знаат правото, меѓутоа ретко кој во тоа време знаел да чита. Законикот содржи вовед (преамбула), нормативен дел - 282 члена и завршен дел (епилог). Недостасуваат само деловите нумерирани како бр. 13 и бр. 66-99. Пронајден бил во градот Суза (престолнината на стариот елам), во Иран, 1902 година, при експедиција¹. Правните прописи регулирале прашања од повеќе правни области, но не

¹ На чело на експедицијата бил францускиот археолог Жан Жак де Морган. Денес законикот се чува во музејот Лувр, Париз.

постоело групирање според одделни гранки на правото. Во главно одредбите се групирале, единствено како одредби наменети за:

- Судот,
- Сопственоста,
- Бракот и семејството,
- Заштита на личноста,
- Трудот и средства на трудот.

Елементи на овој познат законик кои може да ги квалификуваме како остатоци од минатото се: талионот, примената на ирационални доказни средства, персонална егзекуција... Начелото на талион или уште попознато како ...око за око, заб за заб... било присутно во овој законик. Според чл. 196: „Ако некој на другиот му го уништи око, да се уништи неговото око“. Или чл. 197” „Ако некој слободен човек на некој му скрши коска, и нему да му се скрши коска.“ Но овој принцип бил доведуван и до апсурд, како во чл. 229 и 230, каде што се вели: „Ако градежникот за друг направи куќа и не ја направи цврсто и куќата што ја подигнал се сруши и го убие сопственикот, да се убие градежникот“... или „Ако биде убиен синот на сопственикот, да се убие синот на градежникот“.

Примената на ирационалните доказни средства, било резултат на влијанието на религијата. Така законикот никаде не предвидува казнување или неверство на мажот. Напротив предвидено е само неверство на жената, која доколку биде обвинета била фрлана врзана во река, за да ја докаже својата невиност.

Персоналната егзекуција била карактеристика токму за старото право. Така кај договорот за заем, Хамурабиевиот законик ја познавал можноста должникот да се задолжи себе си или членовите на своето семејство (според чл. 117 времетраењето на должничкото ропство било 3 години).

Додека модерните елементи во Хамурабиевиот закони се: лаичкиот (световен) карактер, развиеното облигационо право, примена на надомест на штета.

Лаичкиот (световен) карактер се гледа во фактот дека освен воведниот дел и епилогот и неколкуте примери на примена на божиј суд, правниот текст нема религиски примеси.

Развиеното облигационо право преовладува во Хамурабиевиот законик, каде што постојат низа на одредби со кои се регулирале различни договори, како купопродажба, заем, договор за дело...

Наспроти развиеното облигационо право, егзистира и кривичното право кое повеќе има силни влијанија од родовско племески уредувања. Карактеристика на кривичното право била и правната нееднаквост, што се манифестирала во потеклото на општествениот слој на обвинетиот и оштетениот. Имено доколку авилиум му искарал око на друг авилиум тогаш се казувал по принципот на талион. Но доколку, авилиум истерал око на мушкени (припадник на понизок општествен слој) тогаш тој плаќал само парична казна. Доколку истото го сторил на роб, плаќал половина од неговата вредност на неговиот господар. Токму овде може да се забележи правењето разлика помеѓу слојот на кој се припаѓа. Така во чл. 198 стои „Ако некој (слободен човек) му извади око или му скрши коска на еден мушкени, да му плати една мина сребро како оштета“. Така според ова начелото на талион се применувало доколку се работи за инволвирани страни од ист општествен сталеж. Додека за пониските слоеви и робовите претежно се плаќало пари, како скромна, повеќе формална надомест на штета.

Друга карактеристика на казниот систем во Хамурабиевиот законик се токму казните, кои можеле да бидат премногу сурови и репресивни, со широка распространета примена на смртната казна. Истата се извршувала и на многу суров и безмилосен начин: фрлање на виновникот во вода, запалување, набивање на колец или бесење. Покрај

смртната казна, законикот ги познавал и телесните казни, прогонството, паричните казни и сменување од должност со забрана за вршење на истата во иднина...Пример: „Ако некој во јавен судски процес сведочи на штета на обвинетиот, на она што ќе го рече не може да го докаже, а ако во процесот се работело за живот – сведокот да се убие”.² Во овој законик акцент се ставало на кривичните дела против личноста, потоа на делата против сопственоста - како заштита пред сè на дворската и храмската сопственост и кривични дела против семејството. Овде се вбројувале брачното неверство, но само на жената, мажот можел дури во одредени ситуации да донесе и друга жена во куќата, потоа инцестот и повреди на обврските меѓу родители и деца (каде сепак доминирала власта на таткото во семејството). Додека од денешниот широк дијапазон на кривични дела против државата, тогаш било предвидено само едно...прикривање на завереници против државното уредување.

Телесни повреди: „Ако некој (слободен човек) на некого (кој е исто така слободен) му извади око - да се извади и неговото око.” „Ако некој слободен човек на некого му скрши коска, и нему да му се скрши коска.”

Во епилогот на Хамурабиевиот законик меѓу другото, се гледа интенцијата на владетелот да се почитуваат неговите правила, и да не се дозволи нивна модификација во иднина. Така „...Јас сум Хамураби, Кралот на правдата, кому Шамаш му го подари правото. Моите зборови се добро промислени, на моите дела им нема рамнотежи тие придонесуваат да се понижи горделивиот, да се срони силовитиот и да се истреби дрскиот. Ако тој кнез (се мисли на наредниот владетел), припазува на зборовите кои се исклесани на оваа камена стела,... нека тој биде, исто како мене нарекуван крал на правдата...”

1.3 Судовите и судската постапка.

Во Вавилон во почетокот судската функција им била доверена на свештениците во храмовите. Но со доаѓањето на Хамураби на власт, се пристапило кон лаицизирање на судството (иако свештениците и понатаму задржале некои функции во судската постапка). Судието било доверено на управниците на области – шаканаку, и на управниците на градовите – рабиану, кои оваа функција ја вршеле во колегиуми. Сепак постоеле и професионални судии, кои судеа во колегиуми и му биле потчинети на владетелот, кој пак ја имал највисоката судска власт и правото да располага со помилувања. Честопати судел и самиот или пак преку царските судии кои работеле по негов налог. Во законот биле предвидени и солуции за подмитливите судии. Така „Ако судијата, раководејќи со спорот, донесе пресуда и ја напише, на подоцна ја поништи или преиначи(било поради притисок или корупција) и тоа се докаже, нечесниот судија на име казна да даде дванаесет пати повеќе од она која била одредена во парницата и јавно ќе биде истеран од судската столица, на веќе да не смее да седи со судиите и да не може да обаува судиска дејност”.

Судската постапка се покренувала од страна на оштетената страна, а само по исклучок, за дела против државата се покренувала и од државен орган. Првата фаза била усна, контрадикторна и со изведување на рационални доказни средства како: изјави на сведоци, писмени акти...но и ирационални како: заклетва и божји суд... Следната фаза била донесување на пресудата, во писмена форма и ги содржела: изјавите на странките, нивните заклетви, одлуки и имиња на сведоците.

2. Развојот на старо хетитско право

Хетитите биле древен народ во источниот дел на Мала Азија, коишто создале моќно царство наречено Хетитија. Хетитскиот законик има околу 200 члена

² Подетално види. Д. Апасиев, Антички правни споменици, стр. 20.

распоредени на две плочи со по 100 члена. Содржи и доста несистемантизирани обичајни одредби од различни гранки на правото-најмногу од кривичното материјално право (скоро половина од текстот), а потоа и одредби и од статусно, семејно, стварно и облигационо право. Овој податок е доста специфичен со оглед на фактот дека поголемиот дел од пронајдените стари законици, резултираат со развиен граѓански дел на правото, а во случајот кај Хетитите има добро развиен казен систем. Казнениот систем на Хетитите е значително поблаг во однос на претходните-смртната казна била ретко предвидена, а значаен број деликти биле казнувани со имотни казни. Самиот Законик бил пронајден кон почетокот на XX век во близина на денешна Анкара, Турција.

И дел: Убиство:.. „Ако некој намерно убие човек или жена, нека го донесе телото на убиениот и самиот нека се пријави како одговорен за злосторството. Исто така убиецот дава четири лица, од својата куќа како крвнина (било машки, било женски), на тој начин исполнувајќи ги своите обврски кон семејството на убиениот.”...

II дел Телесни повреди:.....Ако некој рани или му ги искриши забите на слободен човек –порано се давало една мина сребро (како оштета), а сега дваесет шекели, на тој начин исполнувајќи ги своите обврски кон повредениот.”...

***Сексуални деликти:** „Ако човек зграби и силува жена во планина, тоа е зличин и нека умре.” ... „Ако ја зграбил (и обљубил) в куќа, се смета дека и жената (која не викала и не давала отпор) згрешила, па и таа нека умре”. ... „Ако, пак мажот и ги затекне (на прељуба), може да ги убие обајцата, и во тој случај за него нема да има казна”.

*,Ако мажот ги фатил прељубниците на дело, ги донесе пред дворската порта и каже „Мојата жена нека не умре”, на тој начин тој и дарува живот на својата сопруга, но исто така му дарува живот и на прељубникот, па во тој случај му ја обележува главата и го жигосува за срамно дело”.

3. Развојот на правото во Стара Грција

Старата грчка цивилизација настанала на јужниот дел од Балканскиот Полуостров. Истата минала низ четири развојни периода:

I период – критско-микенски период, или ахајско време;

II период – хомеровски период или уште попознато како херојско време од XII-VIII пр. н. е. Познат е и како мистичен период бидејќи нема доволно податоци за тој период;

III период – преткласичниот период, или архајски период, од VIII – VI век пр. н. е. Ова е периодот на зацврстување на познатите полиси град-држава;

IV период – класичен период, од VI-IV век пр. н. е. Период на грчко-персиските војни, Пелопонеската војна меѓу Спарта и Атина.

Во однос на правото, бидејќи во почетокот било напишано, со текот навремето се јавила потребата да се запише правото. За таа цел архотот Дракон во 621 година пр. н. е. го објавил зборникот на кривично правни прописи, којшто всушност останал запаметен само по едно – суровите казни. Оттука и синонимот драконска казна-строга, сурова казна. Или познатата максимата - законите се пишуваат со крв, не со мастило, своите корени и те како ги влече од овој период. Драконовите закони ја пропишувале смртната казна речиси за сите деликти, така крадците на овошје и зеленчук биле казнувани исто како и убијците.

Судењето било доделено на неколку различни профили:

- Базилеусот – судија за верски деликти;
- Полемархот – воен судија;
- Епонимот – судија за брачни и семејни спорови;
- Ареопагот – суд за: пожар, труење, намерно убиство на Атињанин;
- Суд на ефетите (составен од базилеусот, полемархот, епонимот) кој судел за убиство од небрежност, убиство на роб, тешки телесни повреди.

Од ова може да се заклучи дека и во почетокот, Старите Грци, се обидувале да имаат различни органи за мноштвото деликти за кој правеле разлика, со што имале напредна визија за развој на правен систем. Меѓутоа донесувањето на Драконовите закони, не претставувало тенденциозен, бенефитен придонес за подобрување на правото, напротив само ја влошило состојбата. Затоа на власт дошол архонтот Солон, кој вовел низа на промени, го укинал должничкото ропство. Во негово време покрај постоечките органи (како Ареопагот, архонтите), воспоставени биле и народно собрание, совет од 400, Поротниот суд... Солоновите реформи биле компромис помеѓу старата аристократија, новите богаташи и сиромашното население. Солон ја вовел можноста секој граѓанин да има право да поднесе тужба против деликвент во свое име или во име на друга жртва на злосторот. После низа на владетели, на чело доаѓа Клистен, кој дополнително ги продлабочил Солоновите реформи и го вовел остракизмот³. Со неговите реформи настанала вистинска демократизација на Атина.

Кривичното право носело низа остатоци од родовско-племенското уредување. Постоеле два вида на тужби: *dike*, *graphe*. Тужбата *dike* можела да поднесе оштетеното лице или неговите роднини, постапката можела да се прекине, со што трошоците ги сносувал тужителот. Додека тужбата *graphe* можел да поднесе секој граѓанин за заштита на општото добро, со што оваа постапка не можела да се прекине и трошоците ги сносувала државата.

Во атинското кривично право постоеле неколку класификации на кривични дела, како:

- Кривични дела против државата: предаство, лажење на народот, навреда на боговите, поднесување противзаконски предлози до Народното собрание... За овие кривични дела била пропишана смртната казна, која се извршувала со земање отров, или можност осудениот да одбере, меч или јаже.
- Кривични дела против семејството: сурово постапување на децата со родителите, безгрижно однос кон семејниот имот, неверство на жената...
- Кривични дела против личноста: убиство, клевета, навреда...
- Кривични дела против имотот: кражба. Казната за истата била враќање на украдената ствар и плаќање на двоен износ од вредноста на стварата на тужителот. Во случај на тешка кражба, ако крадецот бил фатен на дело, можело да му се изрече и смртна казна.

Во атинското право постоела дистинкција помеѓу смислено убиство, и ненамерно убиство, со што различно и ги казнувале. Кај смислено убиство, следувало смртна казна и конфискација на имот, додека кај ненамерно казната била прогонство од Атина.

³ Остракизмот бил политичка мерка во Стара Атина, која пораснала во „расчистување“ со неистомислениците. Имено граѓаните на парче камен, наречен на грчки остракон, го пишувале името на човекот, кој според нив треба да биде протеран. Личноста чие име највеќе била напишана на остраконите морал да го напушти градот во рок од десет дена. Протераните на овој начин, останувале надвор од градот најмалку десет години.

Доколку прогонетото лице се најдело во Атина, секој можел да го убие или да го однесе пред властите за извршување на смртната казна.

Треба да се напомене дека казните не биле исти за слободните луѓе и робовите. Со телесните казни се казнувале само робовите, додека за слободните луѓе пред сè следувала парична казна или конфискација. Лишувањето од слобода се применувало само за да се спречи бегство на обвинетиот. Смртната казна се изрекувала само за најтешки случаи – убиство со умисла, предавство... Казните на телесно сакатење речиси и да се непознати во атинското право. Посебен вид на казна била атимџијата, којашто значела одземање на некои или сите политички права.

3.1 Судска постапка во атинско право

Судската постапка во Атина, можеле да ја поведат само полноправните граѓани. Што значи за жените и децата истапувал главата на семејството, за робот неговиот господар⁴. Во постапката се употребувале повеќе доказни средства, како: цитирање на законот, сведоци, заклетви, писмени исправи. Божји суд не се применувал како доказно средство во Атина. Доказите ги обезбедувале самите странки. Пресудата се донесувала со тајно гласање. **Доколку гласовите биле изедначени, обвинетиот се ослободувал.** После изрекување на пресудата се гласало за казната. Предлози можел да дава и тужителот и тужениот. Пример во судењето на Сократ, судиите требало да одлучат помеѓу алтернативите: Анит предложил смрт, аналогно обвинетиот би предложил прогонство, коешто судот по дефолт и ќе го прифател. Но Сократ изјавил дека заслужувал награда, а не казна. Затоа судот ја одбрал казната што ја предложил обвинителите⁵.

Значењето на атинското право, на интерпретацијата на правото во Стара Грција е енормно. Можеби не можеме да ги компарираме со Римјаните и нивните еминентни правници, и правни толкувања, но сепак не може да се негира фактот дека и Старите Грци допринеле во етаблирање на важни правни институти и поими. Така тие први ја вовела хипотеката и правото на првенствено купување. Први се залагале за т.н. елефтерија – слобода. Ги афирмирале демократијата и начинот на управување на државата преку народот (иако право имале само полноправните атински граѓани-жените и робовите немале никакви политички права). Ги етаблирале начините на организација на судската функција. Како што може да се забележи, воопшто не е за занемарување доприносот на Старите Грци во етаблирањето на правото, или трасирање на патот по кој понатаму ќе се движи прогресијата на правото.

3.2 Гортинскиот законик

Еден од најстарите зачувани законици е Гортинскиот законик, кој датира од V век пр. н.е. (се смета дека е создаден отприлика во периодот како и Законот на XII таблицы). Името на овој акт потекнува според градот Гортин⁶, кој се наоѓал на островот Крит. За разлика од другите антички правни кодекси, кај Гортинскиот Законик се детектира многу поголема умешност, систематизација и подобра положба на жената – и од Атинското и од Римското право. Оригиналниот текст бил пронајден дури во 1884 година, недалеку од Фестос, во археолошките рушевини на античкиот Гортин. Испишан

⁴ Види подетално: Б. Поповска, Историја на правото, стр. 95.

⁵ Овој настан е опишан и во делото: „Одбрана на Сократ пред Атинскиот суд“, напишан од Платон.

⁶ Старогрчкиот град Гортин, кој го споменува и Хомер, функционирал како аристокртски град-држава и бил еден од најзначајните островски градови, сè додека не бил освоено од Римјаните, а подоцна и уништен од Арапите.

е на четири реда камени блокови, со старински и мошне невообичаен стил на пишување, наречен **бустрофедон (едниот ред се чита од лево кон десно, додека следниот од десно кон лево и така најизменично)**, на хеленски јазик со дорски дијалект. Во Законикот доминираат приватноправните одредби-семејно, наследно, облигационо и стварно право. Со исклучок на II колумна, која се однесува на деликтите, посебно на сексуланите деликти.

4. Развој на римското право

Римското право - можеби и најцитираното, најпознатото право во светот. Право кое претставува темел врз основа на кој понатаму се раѓаат, развиваат, еволуираат сите понатамошните права. Самото римско право опфаќа енормна временска рамка⁷ и затоа е класифициран според различни временски периоди⁸ од егзистенцијата на импозантната Римска империја. Секако дека овде неминовно мора да се споменат историските Закон на XII таблици, Јустинијановиот Corpus Juris Civilis... кои оставиле маркантен впечаток во историјата на правото.

4.1 Законот на XII таблици

Законот на XII таблици го означува и почетокот на ерата на пишаното право бидејќи ги сублимирал и кодифицирал обичајните правила. За да се донесе овој закон била испратена три члена комисија во Грција за да ги проучи тамошните Солонови закони. Потоа била формирана комисија за да се напише овој закон, во кој откако на првобитните десет плочи не ги собрало сите обичајни правила биле додадени уште две плочи и така настанал познатиот Закон на XII таблици, испишан на 12 бакарни плочи објавени на форумот. Законот на XII таблици, се смета дека изгорел во пожар со влегувањето на Галите во Рим. Постои претпоставка дека потоа повторно бил реконструиран, иако не се пронајдени докази за тоа. Колку и да звучи илузорно, сепак овој Закон и поради неговата сеопфатност и важност, во школите го учеле напамет, а потоа сите значајни римски правници го цитирале во своите дела. Сето ова овозможило доста прецизна реконструкција, од кои најпознати се реконструкцијата на Годофред од 1653 година, Дирксеновата -1824, Шеловата...

Содржината на Законот на XII таблици, била поделена на:

- ❖ 1-3 Судска постапка и извршување на пресудите;
- ❖ 4-5 Семејно и наследно право;
- ❖ 6-8 Имотни односи;
- ❖ 9 Кривични дела;
- ❖ 10 Религиски обреди;
- ❖ 11-12 Дополнување на претходните таблици и различни правила кои уредуваат различни општествени односи (пример: забрането склучување брак помеѓу патрици и плебејци-оваа правило подоцна е укинато).

Историјата на Рим, на таа голема светска Империја и по толку години, децении и векови е толку доминантна и импозантна што и ден денес е потсетник и извор на многу нешта, а посебно римското право кое останува на пијадесталот на старите, но разумни и сеопфатни права во светот. Кога се осврнуваме на римското право, не може да не се спомне една од најпознатите кодификации на сите времиња – Кодификацијата на Јустинијан.

⁷ Римското право се создавало од VIII век п.н.е до средината на VI век од н.е.

⁸ Најчесто среќавана периодизација ја дели римската држава и право на три периода: I период на старо римска патричко-плебејска држава и старо римско право, II класична робовладетелска држава и класично римско право, III период на бирократска, апсолутистичка држава и императорско римско право.

4.2 Кодификацијата на Јустинијан - *Corpus Iuris Civilis*

Јустинијан бил византиски цар, император на Источното Римско Царство. Познат е по обидите да ја обнови и повторно врати моќта и големината на Царството, кое било ослабнато од варварските напади. Познат е и по заслугите за проширување на Империјата, како и по контроверзниот брак со царицата Теодора.⁹ Јустинијан бил поврзан длабоко со православаната вера. Тој бил убеден дека под единство на империја се поразбира и единство на вера, затоа го забранил паганството дури и во приватниот живот. Сведоштво на поврзаноста на Јустинија со христијанството е и изградбата на Аја Софија (Света Софија) во Константинопол, денешен Истанбул. Тој на тронот дошол во 527 година, кога починал неговиот вујко Јустин I (кој му овозможил на Јустинијан да се здобие со занења од областа на правото, теологијата и историјата). Меѓутоа она што е највпечатливо, доминантно кое секогаш е поврзано со Јустинијан е неговата кодификација, која подоцна била наречена *Corpus Iuris Civilis*. Основните фази на кодификацијата биле: *Codex vetus*, Педесетте одлуки, Дигеста, Институции, Новиот кодекс и Новели - *Novellae*. Комисијата задолжена за подготовка на кодификацијата била предводена од Трибонијан. Во краток временски период комисијата успеала да го прегледа и среди илјадагодишното римско право, почнувајќи од Законот на XII таблици па сè до Јустинијан I. Било кодификувано правото содржано во царските одлуки (*leges*) како и правото настанато од официјалните мислења на познатите правници (*ius*).

Во историјата на правото Јустинијан го одбележува крајот на стариот век. За време на неговото владеење Римското право го доживува кратките свездени моменти, пред да биде доведено на работ на исчезнување во следните 500 години. Вистина е дека сите делови од кодификацијата биле премногу комплексни. Дури и практичарите се мачеле со Дигеста, па одвај и да се користела во судовите во времето по Јустинијановата смрт. Но тоа не го засенува воопшто фактот дека *Corpus Iuris Civilis* е еден маркантен пример за визијата на римските правници за сеопфатена, разумна, далекосежена кодификација која не само што го маркирала римското тло, туку своите влијанија ги проширала во мноштво европски држави, кои угледувајќи се на Кодификацијата на Јустинијан, ја зеле како пример, патоказ за креирање и зацврстување на нивното право.

5. Правни системи

Денеска во светот постојат повеќе (национални) државни правни системи. Секој од нив има свој специфичности кој го прават уникатен и го диференцираат од другите правни системи. Но многумина имаат точка на пресликување, т.е. имаат многу заеднички елементи. Затоа денеска се прави дистинкција на неколку големи групи на правни системи, кои егзистираат во светски рамки:

- Евроконтинентален правен систем
- Англосаксонски правен систем
- Социјалистички правен систем
- Верски правен систем
- Хинду правен систем
- Кинески правен систем
- Јапонски правен систем
- Еврејски – Халаха правен систем.

⁹ Теодора била куртизанка и поради законот којшто го донел Константин I, никој од сенаторскиот staleж не можел да стапи во брак со робинки кои законски биле дефинирани како „жени без чест“. Законот на Константин бил укинат 525 година и веднаш потоа Јустинијан се оженил со Теодора.

Од сите набројани правни системи, секако најпозната, најекспонирана, најдебатирана е поделбата на евроконтинентален (Civil law) и англосаксонски (common law) правен систем. Имено кај социјалистичкиот правен систем сè уште е присутна полемиката дали тој може да се етаблира како самостоен правен систем, кој може да парира и да стои рамо до рамо со останатите системи, или пак тој секогаш ќе остане во сенката на евроконтиненталниот систем. Овие „препукувања” настануваат како резултат на фактот што социјалистичкиот систем егзистирал во комунистичките држави, и е всушност базиран на евроконтиненталниот систем, но претрпел многу модификации кои пред сè доаѓаат од Марксистичко-Лениниската идеологија.

Еврејскиот правен систем или Халаха (уште познат и како начина на однесување), се темели пред сè на Мојсовиот закон, и се основа на усните традиции. Кон овие закони се придржуваат сите Евреи.

Евроконтиненталниот правен систем се темели на пишаните закони. Својата позадина и темели ги имаат наследено од познатото римско право. Карактеристиката на овој правен систем е токму фактот што својот извор го има во пишаните закони и кодификации.

За разлика од овој, англосаксонскиот правен систем не се темели на пишани закони, туку на преседентното право, одлуките на судовите, кои воедно се и доминантен извор на право.

ЗАКЛУЧОК:

Правото, правните системи отсекогаш претставувале огледало за рапидниот развој на општествата, напредната еволуција на цивилизациите, стремежот кон подобро утре, кон маркантени прогреси. Максимата „Доколку сакате да го видите опстанокот на општеството, доволно е да го погледнете правното уредување ” и те како добива на значење. Истата укажува дека правото е стожер, индикатор за правилен развој на самото општество. Интересна област за истражување се и старите општества, кои иако не биле доволно развиени, сепак покажувале сериозни тенденции за градење на правни системи и закони. Секоја епоха, век, деценија, година понатаму станува подобра, побогата со понови, поразработени, поразвиени права, закони, кодекси кои ги остраниваат примитивните, нерационални обичајни традиции и воведуваат нови, разумни, рационални, пишани правила. Еволуцијата на казненото право е мошне интересна, флукуирачка, мистериозна материја. Имено од најстарите времиња, смртната казна, телесните казни, како и протерувањето (од заедница, општество, држава), секогаш се задржувале како главни казни во сите епохи, општества и државни уредувања, само го менувале „рувото” во кое ќе се манифестираат. Така постојат етапи во кои смртната казна ќе се практикува со екстремно сурови методи, периоди во кои исто ги тангира речиси сите „деликвенти”, без разлика на кој општествен слој им припаѓаат, периоди во кои гласно се бара укинување на смртна казна и нејзина замена со други кои ќе бидат репрезент на постоењето на развиен систем на казни. Со текот на времето се постигнува ефектот на развиен, шарен систем на казни, кои во модерна доба, најчесто наместо смртна казна (бидејќи во поголем број на држави е забранета), се изрекува, затвор, конфискација на имот, парична казна... Можеби со текот на времето се модифицира изрекувањето на казните и начинот на извршување, но не се менува ставот, репресијата што се искажува со нејзино досудување. Иако денес тенденцијата наречена ресоцијализација, превенција, социјална интеграција се експонира сè погласно и погласно, сепак истата во пракса речиси и да не дава никакви солидни резултати, што многумина го искоритуваат овој податок за да нападнат дека истиот е само параван дека и ден денес сè уште се применува стариот „проверен” систем на казнување.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Апасиев Димитар, Антички правни споменици, Скопје, 2017.

Поповска Билјана, Историја на правото.

Станојевиќ, Обрад, Историја политичких и правних институција (Стари Исток и Грчка),
Белград, 1998.

Ancient History Sourcebook-The Law Code of Gortyn.

Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor – Hittite Laws.